

נתקבלו במערכת

ספר מלכי יהודה. חמש עשרה דרשות מאת רבי יהודה בכמהר"ר משה ביג'ה זצוק"ל. נדפס לראשונה בחיי המחבר בלובלין שע"י, ועתה הוגה ונסדר מחדש עם מראי מקומות, תיקונים והערות [ע"י הרב שלום דזשייקאב]. מאנסי ניו יורק, תש"ע. קפו עמ' (1-845-356-6582)

רבי יהודה ביג'ה (או פיגה, פיגא, פיגו, ויגה, בינה, בינו ועוד, עי' בתולדות המחבר עמ' קסה הע' ז), מצאצאי מגורשי פורטוגל, היה מגדולי טורקיה בשנות השי"ן, ובסוף ימיו בצפת (דור אחרי מרן הב"י). הוא ראה ברבי שלמה ב"ר אברהם הכהן [המהרש"ד] וברבי אברהם די בוטון בעל ה'לחם משנה' על הרמב"ם את רבותיו המובהקים. בין שאר פעליו לתורה היה מן המוציאים לאור של הספר 'עין ישראל' (=עין יעקב) לר"י חביב בסלוניקי שנת ש"ס. על כל זה ועוד מאריך המהדיר במדור 'תולדות המחבר' שבסוף הספר (עמ' קסה-קפו), בו ליקט בשקדנות כל פרט שהצליח להגיע אליו שיכול היה להטיל מעט אור על המחבר, משפחתו, תורתו ותולדותיו. הוא מנסה לגלות בין-השאר מדוע הדפיס המחבר את ספרו כמעט בעילום-שם בלובלין הרחוקה, ומנסה ליישב (עמ' קפה-קפו) שהיות וחלק ניכר מהדרשות יועד במקורו להחזיר בתשובה את צאצאי האנוסים שהגיעו לטורקיה - טרח רבנו בעדינות שלא לפרסם תוכחות אלו בארצו או סמוך אליה, כדי שלא יראה כאומר לאנשים אלו שחזרו כבר בתשובה שלמה 'זכרו מעשיכם הראשונים'. אולי בדרוש ח שעוסק במצות תשובה מפרש המחבר (עמ' סז) את הפסוק בתהילים 'ואתה קדוש יושב תהלות ישראל' ש'יושב' פירושו מתעכב, שוכן; והוא מסביר בשם רבו המהרש"ד שבניגוד למלאכים שמחפשים 'איה מקום כבודו' - בני ישראל איך ה' שוכן בתוכם, ובוזה מעלתם גבוהה ממעלת המלאכים. 'וזהו ואתה קדוש ונבדל כאשר אמרנו, ועם כל זאת - יושב בתוך תהלות ישראל'. ודפח"ח. ייש"כ של המו"ל הרב שלום יעקב ג'ייקוב שמצליח להפתיע שנה אחר שנה בהדפסת מהדורה חדשה ומתוקנת של ספר תורני נדיר ביותר.

סודי חומש ושאר [שיה"ש, איוב, רות] לתלמידי רבינו יהודה החסיד. פירושים, גימטריאות ופרפראות על התורה, שיר השירים, איוב ורות. יו"ל לראשונה על פי שני כתבי יד בצירוף מבוא, הערות והארות, שינויי נוסחאות ומפתחות, ע"י יעקב ישראל סטל. ירושלים, תשס"ט. 5+רכח עמ' (02-6281642)

אבותינו ורבותינו 'חסידי אשכנז' מתקופת בעלי התוספות, ובראשם הגדול שבהם רבינו יהודה ב"ר שמואל החסיד זצ"ל, היו גדולים בתורת הנגלה ובתורת הנסתר, והטביעו את חותמם על מנהג אשכנז ועל נוסח התפילה האשכנזי. פן מיוחד בתורתם הוא דרך לימודם בתורה שבכתב, שכללה בעיקר פירושים הבלולים ברמז וסוד, כולל גימטריות ונוטריקונים, דיוקים דרשניים בהערות המסורה ובשינויי קרי וכתוב ועוד. חלק מספריהם הרבים נדפסו, ורבים אחרים נותרו בכתבי יד. הרב סטל, אברך בישיבת 'מיר' שבירושלים ותלמיד מובהק של החוקר התורני הישיש המופלא רבי שמואל אשכנזי, נטל על עצמו להחיות את דברי תורתם שלא הגיעו עדיין לידינו, וזכה תוך שנים ספורות להוציא לאור-עולם כמה וכמה חיבורים מבית מדרש זה, בהם 'ספר גימטריאות' וספר 'אמרות טהורות' מאת רבינו יהודה

החסיד עצמו ו'ספר קושיות' לחכם לא ידוע מזמן הראשונים. נוסף להעתקה קפדנית מכתבי היד העיר והאיר הרב סטל בהרחבה בכל מקום נצרך, ציין מקורות והשוואות לספרי חסידי אשכנז האחרים, ביאר סתומות וגילה נסתרות, בדיוק פדנטי ומתוך בקיאות מופלגת. בין השאר הוא מעיר במבואו הקצר והתמציתי שלא מוזכר אף שם בחיבור 'סודי חומש ושא"ר' הזה, אך אין ספק בשייכותו לתלמידי ר"י החסיד - הדברים מוכחים מתוכנם וצורתם של הפירושים שבספר, ששליש ממנו כולל פירושים לתורה (לא בדיוק לפי סדר הפסוקים), כמעט שליש על שיר השירים, והשאר מתחלק בין ביאור דרשני נרחב על 'ענין ברכת כהנים' לבין פירושים על איוב ועל מגילת רות. בסוף הספר (עמ' קסה-רו) מופיע קונטרס שלם מאת המהדיר בענין 'מאימתי התינוק מתחיל לדבר', שבו הוא מבאר את המובא בחיבור ש'מי חיינו ס"ח שנים - ע' שנה בניכוי השנתיים בהם כח הדיבור עדיין אינו מפותח בילד, והוא מרחיב בתיאור וביאור השיטות השונות בענין זה. בנוסף הוא מנסה לברר (עמ' קפז) מדוע באמת קבע הקב"ה בבריאה שאין התינוק מדבר סמוך ללידתו אלא רק אחרי כשנתיים (בניגוד לילדי דור המבול למשל שע"פ המסורת היו מדברים מייד עם לידתם, עיי"ש עמ' קצ), ואחר שהוא מביא, מדפוסים ומכתבי יד, כמה הסברים שכתבו ראשונים בשאלה זו, הוא מסכם (עמ' קפח): 'לכולי עלמא חסרון הדעת והדיבור נועד להגן על התינוק, אלא שנחלקו החכמים בשאלה מפני מי הוא זקוק להגנה זו. האם מפני הזולת... או מפני עצמו! בהמשך הוא דן בסברא שהיתה מקובלת בתקופת הראשונים שילד שיגדל בין אֵלמים ובלא דיבור יחל מעצמו בגיל שבע לדבר בלשון הקודש, דעה שאף יוחסה בטעות לרמב"ם (עיי"ש עמ' רה). הספר מלווה במדור שינויי ותיקוני נוסחאות, במפתח עניינים מפורט וברשימה מדויקת של הספרים בהם עשה המהדיר שימוש ובכינויים המקוצר כפי שהוא מופיע בהערות, הכל בדיוק אסטטי ובשלמות מיוחדת. חייבים להודות שדרך הפירוש הדרשנית הזו אינה מקובלת היום בדרך כלל, וסידרת ספרים זו ספק אם תהיה מונחת על שולחנו של כל רב וצורב, אולם הוצאה לאור עולם של דברי קדמונים, מלאכי עליון, גדולי חסידי אשכנז, יש בה משום תחיית המתים, וישר כוחו של המהדיר הרב סטל על הטיחה המרובה שנטל על עצמו ועל שלימות הביצוע.

משנה תורה להרמב"ם. ספר משפטים וספר שופטים. מהדורה מדויקת על פי כתבי יד, מנוקדת ומבוארת, בצירוף מפתחות. עורך ראשי: יוחאי מקבילי. עורכי משנה: יחיאל קארה וצוות "מכון משפטי ארץ". מפעל משנה תורה לשחזור הנוסח המדויק ולביאורו. חיפה, ישיבת "אור וישועה" בשיתוף עם "מכון משפטי ארץ", תש"ע. מהדורת כיס, 2 כרכים. (www.mishnetorah.com; 077-4167003)

על הרמב"ם בכרך אחד של 'מפעל משנה תורה' כבר כתבתי בגליון טבת תשס"ט (מט, ב) עמ' 96-97; אולם הרב יוחאי מקבילי, העורך הראשי, אינו שוקט על שמריו, והמשך פעולתו להפצת משנת הרמב"ם בישראל הוא מהדורת כיס מנוקדת, מבוארת וממופתחת, עם תוספות והשלמות חשובות. בשני כרכים אלו שיתף העורך את המכון התורני 'משפטי ארץ' שבעופרה בראשות הרב אבי גיסר והרב עדו רכניץ, שרבניו ואברכיו מתמחים בדיני ממונות ובדיני מלכויות של הזמן הזה ושל ימות המשיח, ויחד הם הוציאו מהדורה יפהפיה של הרמב"ם משפטים-שופטים בשני כרכי כיס עם ביאור קצר, המזכיר במעט את הביאור שבמהדורת 'רמב"ם לעם' של מוסד הרב קוק - אך שונה ממנו בהרבה. לפני גוף הספר

מופיעים כמה עמודים ובהם תיאור מדויק של מה שבתוכו - ה'הלכות' [=הנושאים ההלכתיים] שבו ומה הן מכילות, וכן מובאים כל פסוקי התורה שעליהם מתבססות ההלכות לפי סדר הנושאים, כדי שיוכל הלומד לקיים את דברי הרמב"ם בהקדמתו שיהיה 'קורא בתורה שבכתב תחילה ואח"כ קורא בזה [=ספר משנה תורה] ויודע ממנו תושבע"פ כולה'. גוף הספר כולל נוסח מדויק של הרמב"ם מנוקד ומפוסק בהקפדה, ומתחתיו ביאור תמציתי בלשון ברורה של כל הלכה והלכה, המסתמך בעיקר על כתביו של הרמב"ם עצמו (פירוש המשניות, תשובות, ובעיקר דבריו במקומות אחרים במשנה תורה), בליווי תרשימים, הפניות ועוד ועוד. היחס הכמותי בין ההערות לבין גוף דברי הרמב"ם הוא האופטימלי לענ"ד - כ-70% של העמוד מכילים את לשון הרמב"ם ורק השאר מוקדש לביאור. עוד ייחוד למהדורה זו: צורפו לה נספחים חשובים ושימושיים - שטר צוואה, חוזה שכירות, חוזה עבודה וכו', מדוקדקים על פי ההלכה, המזמינים את הקורא לחבר בין הלימוד לחיי המעשה (אפשר להוריד אותם גם מהאתר של 'מפעל משנה תורה'), וכן נספח העוסק בצד ההלכתי של פנייה לבתי משפט ובמעמד חוקי המדינה ע"פ ההלכה, בתקווה שהלימוד יפנים שהמשפט העברי חי וקיים בפועל, ושאינו לשאוב מבורות נשברים. זוהי מלאכה מושלמת של העורך הרב מקבילי, המהווה המשך נכון וחכם למהדורה המדויקת של גוף הרמב"ם שהיא כמובן הבסיס למהדורה זו. בינתיים יצאו בסידרה מוקטנת זו גם ספר המדע, ספר אהבה, שני כרכים של ספר זמנים וכן שני ספרי ליקוט - 'לקראת מקדש' ו'פרקי צדקה'. לפי הקצב הזה יושלם הביאור הקצר לכל משנה תורה תוך שנים ספורות; מעניין מה יהיו אז פעולותיו התורניות-ספרותיות של הרב מקבילי הנמרץ והמוכשר בדרכו להגדיל תורה ולהאדירה...

חידושי הרב ציטרון-קטרוני רבה של פתח תקוה. שו"ת, חידושים, איגרות ותולדות חייו. בעריכת אורי רדמן. פתח תקוה, כולל 'רצון יהודה', תש"ע. 682 עמ'.

(03-9072154)

הרב ישראל אבא ציטרון זצ"ל (הוא הסביר במכתב רב מימון משנת תרפ"ג [עמ' 589 בספר] שהוא 'עוברת' את שמו לקטרוני מפני ש'בתור בן הארץ מצאתי כי צ' ברומית היא ק' בעברית, ויש עיר קטרוני [שופטים א, ל], על כן נהפכתי לקטרוני...') נולד בשנת תרמ"א בדווינסק. הוא למד בישיבות טלז וולוז'ין והוכר כעילוי, ואח"כ עבר ללמוד אצל שני גדולי הדור שבעיר מולדתו דווינסק - ה'אור שמח' והרוג'ובר. בשנת תרס"ג נשא את רחל בתו של הרוג'ובר, ולאחר כמה שנים, בשנת תר"ע, נבחר בתמיכת הראי"ה קוק זצ"ל לרבה של פתח תקוה. י"ז שנים שימש בקודש בתפקידו זה בהצלחה רבה, עד שנלקח לבית עולמו באופן פתאומי בשלהי שנת תרפ"ז, לפני הגיעו לגיל מ"ז. נוגעים ללב הדברים שכתבתה אלמנתו כפתיחה לקובץ מחידושיו שהוציאו לאור חבריו הרבנים אחרי פטירתו: 'הנני בזה להביא קרבן תודה לקהל העדה הקדושה עדת פ"ת יצ"ו... שהיו לו לעזר ולסעד בעבודת הציבור, וידעו לכבדו בחייו ולכבדו במוותו, ולהעריך את גודל כבוד תורתו ועבודתו, זוכרה להם אלוקים לטובה! אשרי הרב שזוכה לייחס כזה מקהילתו על כל גווניה. כבר לפני שנים רבות יום הרמ"צ נריה זצ"ל את הוצאת כל כתביו לאור, וגייס לכך תלמיד חכם מפ"ת, הרב אורי רדמן, שהקדיש לכך ימים ולילות, עד שהצליח להוציא לאור ספר משובח וערוך למופת: עשרות תשובות בכל חלקי השו"ע, כללי התלמוד, חידושים בכל חלקי הש"ס, וכן עשרות אגרות בעסקי ציבור בעניינים שונים, חלקן עוסקות בענייני פיתוח המושבה פ"ת בחומר ובעיקר ברוח, ואחרות בנושאי רבנות כלליים בארץ, בדור המעבר שבין השלטון העותמני לבין תקופת המנדט הבריטי, עם ראשית הקמת מוסדות היישוב וייסוד הרבנות

הראשית לישראל ועוד. בסוף הספר צורפו עשרות חוזים ו'מעשי בית דין' שהכין הרב ציטרון, ואחריהם מפתח מפורט לעניינים, מקורות, אישים וכו'. אי אפשר שלא להזכיר במיוחד את הקונטרס הרחב (כ-130 עמ') והמרתק בראש הספר העוסק בקורות חייו של הרב זצ"ל, שגם עליו עמל הרב רדמן רבות, ובו הוא פורש לפנינו את מעשיו ומחשבותיו של רב צעיר, נמרץ, אוהב העם והארץ, שהטיל את כל כובד משקלו כדי לעצור את שטף החילוניות מצד אחד - וכדי להרבות תורה בפ"ת ובכל ארץ ישראל מצד שני, ונחשב בזמנו לאחד מחשובי הרבנים בארץ בתורתו ובעסקנותו הציבורית ולאחת התקוות של הרבנות בדור הבא, עד שנפטר בדמי ימיו. המהדיר מוסיף ומתאר את מאמצי הכבירים של אלמנתו להדפיס את כתבי בעלה המנוח - ואח"כ גם להציל את כתבי אביה הגאון שנפטר בתרצ"ז, איד שנסעה לתוך גוב הארז והצליחה במסירות נפש לצלם את אלפי הדפים של כתבי אביה ולשלוח אותם לארצות הברית, והמשיכה בכך ממש עד לכניסת הנאצים לדווינסק, אז נרצחה עם שאר יהודי העיר (עי' על כך בגל' 'המעין' ניסן תש"ע עמ' 4-3). יישר כוחו של הרב רדמן על ההדרה המעולה והמוקפדת, שעושה חסד עם החיים ועם המתים.

הדגל. דרשת הרב זצ"ל בטקס הנחת דגל הגדוד העברי למשמרת בחורבת רבי יהודה החסיד. הרב צבי טאו. פנימי - לא מוגה. ירושלים, עמותת שירת ישראל, תש"ע. ע"ד עמ'. (052-7463317)

ב'המעין' ניסן תשס"ט [מט, ג] עמ' 55 ואילך פרסם הרב ארי יצחק שבת, איש כוכב השחר המרצה במכללת 'אורות' שבאלקנה, את דרשת הרב קוק זצ"ל בעת הכנסת דגל הגדודים העבריים לבית הכנסת 'החורבה', ע"פ העתק מודפס במכונת כתיבה שמצא באחד הארכיונים, כשהוא מוסיף לו מבוא היסטורי וביאורים תוכניים, מקורות והשוואות. בגל' טבת תש"ע [נ, ב] עמ' 96 ואילך הוסיף הרב שבת תיקונים והערות לאותה דרשה, בעיקר על פי כתה"י המקורי שקיבל מר"ז נוימן מירושלים בעקבות פרסום המאמר הראשון. הדרשה הזו, המתארת את משמעותם של דגל וצבא בעם ישראל מהפן הרוחני והערכי, עשתה רושם, והרב צבי ישראל טאו שליט"א אף העביר עליה סידרה של שיעורים לתלמידי ישיבת 'הר המור', ושיעורים אלו נערכו ונאספו לחוברת מרשימה בשם 'הדגל' שנוספו לה נספחים שונים. מפליא כל פעם מחדש עד כמה ניתן לדקדק בדברי הרב קוק זצ"ל ולמצוא בהם טעמים חדשים ומשובחים, ובעז"ה גם אקטואליים. כך למשל כותב הראי"ה בתוך דבריו (עמ' לח בחוברת) שאחר שישרור שלום עולמי עדיין "העולם צריך להעידון התמציתי, שהאנושיות משתכללת על ידו בעושר הצביונים המיוחדים של כל אומה, וזה החסרון תשלם כנסת ישראל"; ומסביר הרב טאו: האפשרות של התפתחות האנושות מתוך מלחמות ומאבקים בלתי-פוסקים תוכנה על ידי ההשגחה העליונה לתקופות בהן לב העולם, עם ישראל במלוא תפארתו, לא התגלה עדיין לעיני כל; במצב כזה יש צורך לקיים מאבקים ומלחמות כדי שיתפתחו הקווים הייחודיים השונים שבכל עם ועם. אך לעתיד לבוא עם ישראל יתעלה ויתרומם עד שכל סגולתו וכוחו הרוחני יצאו אל הפועל, ואז הוא ידריך את כל העמים ויוביל אותם להוציא את כוחותיהם הלאומיים אל הפועל בצורה המאירה והאידיאלית ביותר, כל עם לפי תכונתו. שנוכה ונחיה ונראה. רק כמה הערות: א. בתחילת הרקע ההיסטורי לחוברת (עמ' ז) נכתב שהכנסת הדגל ל'חורבה' התרחשה בשנת תרפ"ה, אך הרב שבת הוכיח באופן משכנע במאמרו הראשון הנ"ל הע' 2 שהטקס התקיים בחנוכה תרפ"ו. ב. בעמ' ח מוזכרת אגרת תתנד מאגרות הראי"ה אותה כתב הרב זצ"ל לקצין הדת של הגדוד העברי בזמן מלחמת העולם הראשונה בשהותו באנגליה, ואותו קצין מכונה

בחבורת "רב רעוורענד פלק". אולם 'רעוורענד' אינו שם פרטי אלא תפקיד - אחראי לענייני דת (בדרך כלל כומר נוצרי - אך כך מכונה גם בעל תפקיד מקביל בדתות אחרות). בכל אופן לא נראה שאותו פלק היה בעל ידע בהלכה (על' במאמר הראשון הנ"ל הע' 51), כך שבכל מקרה התיבה 'רב' כאן מיותרת (כך הוא גם לגבי אגרת תנ"ט המוזכרת בעמ' יד). ג. כמה תיקונים שתיקן הרב שבת על פי כתיב המקורי במאמרו השני לא תוקנו בנוסח שבחבורת: כך נכתב בעמ' כב 'רגש אציל' במקום 'רגש אציל', בעמ' ל 'מילואם' במקום 'מילואיהם', ובעמ' מה 'לתורתנו הקדושה' במקום 'לתורתו הקדושה'. ד. התיבה 'לאמר' שנוספה בסוגריים מרובעים בעמ' נא מיותרת, יעוי"ש.

אתרוגי ארץ-ישראל. בירור מסורת קדמותם של אתרוגי ארץ-ישראל בעת

החדשה. זהר עמר. נוה צוף, תשע"א. 85 עמ'. (amarzoh@gmail.com)

לפני שנה, בגליון תשרי תש"ע (נ, א עמ' 115-116), כתבתי על הספר 'ארבעת המינים, עיונים הלכתיים במבט היסטורי, בוטני, וארץ-ישראלי' של פרופ' עמר, בו בין השאר דן המחבר בזיהוי האתרוגים לסוגיהם השונים, ובנושא הרכבת האתרוגים - שאלה שמעסיקה רבות את פוסקי הדורות האחרונים. הספר החדש עוסק הפעם אך ורק בעניין זה, וליתר דיוק - בזיהוי ואבחנת האתרוגים השונים הגדלים ומשויקים היום בארץ: פרופ' עמר חקר ובלש ובדק וראיין והבהיר מסורות והישוה גירסאות וניתח שמועות, ועל פי כל החומר הזה, שמעולם לא נבדק באופן מדויק כל כך, הגיע למסקנות מעניינות (הנוגעות גם למעשה - אך בלי שהמחבר נגע בפסיקת הלכה בפועל) בעניין מסורתם של זני האתרוגים השונים, שמוצאם מרמות שונות של הכלאה בין אתרוגי ארץ ישראל הוותיקים מתקופת חז"ל - לבין אתרוגים 'תוצרת חוץ' (בעיקר מאיי יוון), ומסוגים שונים של טיפוח וברירה. מוזכרים בקונטרס אישים רבים הקשורים באופן ישיר לפיתוח גידול האתרוגים בארץ במאה השנים האחרונות, מהם שעסקו בשימור האתרוגים ה'אותנטיים' של א"י ומהם שטיפחו או סייעו לפתח זנים חדשים: רח"א ואקס מקאליש, מהרי"ל דיסקין, הרב קוק והחזו"א מכאן, ומשפחות ברורמן, גלובמן, קיביליביץ', אורדנג, הלפרין, ליפקוביץ', שלומאי, קלי ועוד ועוד מאידך (חלקם הותירו את שמותם על זני האתרוגים אותם טיפחו), והמקומות צפת, שכם, יריחו, ואדי קלט, חדרה, כפר הרואה, אום אל פאחם, בית מאיר, בני ברק, בת ים, חפץ חיים, ירושלים, יפו ועוד, כל אחד מהם ומסורתיו ואתרוגיו. הבעיות העיקריות שעמדו לפני המחבר היו היעדר תיעוד של תהליכי הברירה והקידום של גידול האתרוג בארץ, סודות מסחריים שקשה היה לפצח, ו'אגדות אתרוגים' שצריך היה לקלף מהם את הדמיון ולהגיע לגרעיני ההיסטוריה; הוא התגבר עליהן, והצליח להסיק מסקנות, בזהירות הראויה, לגבי מצב האתרוגים למיניהם היום בארץ. מעניין לציין שהמחבר נוטה לדעה, שכנראה הסכימו לה כמעט כל חכמי ארץ ישראל אשכנזים וספרדים בדורות קודמים, שאין לחשוש ל'תולדות המורכב', היינו לאתרוגים שאחד מאבות אבותיהם היה מורכב על כנה ממין אחר של פרי הדר - אך הוא עצמו גדל במראה ובדמות של אתרוג רגיל ומגרעיניו נטעו עצים חדשים, ולכן לדעתו אין כמעט לחשוש לאתרוגים מורכבים בשיווק המסחרי היום בארץ (הראי"ה קוק בדורו נקט חד-משמעית בגישה זו, כפי שפוסקים למעשה היום גם רבני בד"ץ העדה החרדית, בניגוד כנראה לדעת החזו"א; על' בספר עמ' 48 ואילך). הוא מספר שרבים ממני האתרוגים הקיימים היום, לא רק האתרוגים התימניים, יכולים להגיע בבשלותם למשקל של עד 2 ק"ג (אלא שהם נקטפים היום בדרך כלל עוד בקטנותם), ואז החלק הלבן-בשרי שלהם (לא החלק הפנימי עם הגרעינים) ראוי לאכילה כפי שהוא; לאתרוגים במצב זה

התכוונו חז"ל כאשר התייחסו אל האתרוגים כפרי שרגילים לאוכלו. חידושים רבים בספר זה, וגם מי שירצה לפקפק בפרט זה או אחר - ימצא פרוס לפניו כל החומר בנושא מוסבר ומעובד, חומר שחלק ניכר ממנו היה אובד בתהום הנשייה לולא עבודתו המסורה של זהר עמר, ועל כך יהדרוהו ויברכוהו טובים.

תורת המלך. חלק ראשון: דיני נפשות בין ישראל לעמים. יצחק שפירא ויוסף אליצור. **הדפסה שניה עם תיקונים.** יצהר, ה'תש"ע. רכט עמ'.

(yosie@odyosefchai.org.il)

ב'המעין' סבת תש"ע [ג, ב] עמ' 116 כתבתי כמה מילים על ספר זה, שעורר הרבה רעש עם פרסומו - ושוב עלה לכותרות לפני כמה שבועות, כאשר המשטרה עצרה באופן שערורייתי באישון ליל את הרבנים המחברים שליט"א כדי לחקור אותם על עבירת הסתה וגזענות ובלו אפילו להזמין קודם לחקירה כמקובל, וכן חקרה את הרב גינצבורג שהסכים לספר, ודרשה גם מהרב ליאור והרב יוסף להגיע לחקירה (הם עדיין מסרבים, ובצדק). ההסבר לענין ניתן לציבור במכתב החתום ע"י עוה"ד שי ניצן, המשנה לפרקליט המדינה ל'תפקידי מיוחדים', מכ"א באב תש"ע, בו הוא מודיע "כי לאחר בחינת תוכן הספר 'תורת המלך' הוריתי למשטרה, **זה מכבר**, לפתוח בחקירה נגד מחברי הספר הרב יצחק שפירא והרב יוסף אליצור, וכנגד ה'מסכמים' הרב יצחק גינצבורג, הרב דב ליאור והרב יעקב יוסף, בגין חשד לעבירות של הסתה לגזענות והסתה לאלימות" וכו' וכו'; עכשיו כמוכן ברור לציבור כולו מה היתה הדחיפות להוציא את שני הרבנים ממיטותיהם באמצע הלילה לצורך חקירה, כמעט שנה לאחר פרסום המהדורה הראשונה של הספר... טענתי בסקירתי אז, ואני טוען כך גם עכשיו (למרות כמה מחאות שקיבלתי על כך) אחרי שעברתי שוב על חלקים גדולים מהספר, "שאכן זהו ספר למדני הלכתי קלאסי, שיש למדוד אותו במבחנים למדניים" הלכתיים, **כאשר כל פוסק יודע שלעיתים יש הפרש בין ההלכה העקרונית-תאורטית - לבין ההלכה למעשה, בה יש להתחשב בגורמים נוספים - לקולא או לחומרא - מעבר למה שכתוב בגופה של הלכה.** כך הוא בהלכות שבת ובהלכות צניעות ובהלכות פיקוח נפש, וכך הוא גם בהלכות הקשורות לייחס לגוי בזמן הזה הנידונות בספר"... ההחרמה המתוקשרת והמצולמת של כמה עשרות עותקים של הספר ממשרד השיבה ביצהר ע"י שוטרים חמורי סבר עוררה בלב רבים זכרונות נוגים מממשלים אחרים ומתקופות אחרות, וק"ו הזמנת הרבנים הגאונים המסכמים לחקירת משטרה, שהיא חוצפה שעוברת כל גבול. עוד לפני ההחרמה המטופשת הזו אזלה המהדורה הראשונה כליל, והדפסה שניה עם תיקונים והשלמות נדפסה והופצה כבר בעותקים רבים, להגדיל תורה ולהאדירה. אין ספק שצריך לשמור חוק, בוודאי ש'אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו', אבל הקריטריונים כדי לקבוע על פיהם מה מותר ומה אסור **במסגרת החוק הקיים**, ומה מוסרי ומה לא מוסרי ביחסנו כלפי שכנינו-אויבינו - עדיף שיושפעו מהש"ס והרמב"ם, הטור והשו"ע, ה"ט"ז והפר"ח, הרב ישראלי זצ"ל והרב עובדיה שליט"א, שאת דבריהם מציגים המחברים לפני הקורא, מאשר מה'תשקורת' הישראלית ומחכמי העמותות הנתמכות ע"י 'הקרן לישראל חדשה' הידועה לשמצה, ש'מסובבים' את הפרקליטות ואת גורמי השלטון כרצונם; הצביעות בענין זה זועקת עד לב השמים. כך למשל מופיעה ב'תורת המלך' בהקשר מסוים הפיסקא הבאה (מתוך ספר ההלכה והמנהג 'ספר חסידים' לרבי יהודה החסיד מבעלי התוספות, סימן אלף יז): "יהודים שהיו הולכים בדרך ופגעו בהם ליסטים ועמדו על היהודים, והיהודים הרגו הליסטים, ויש שם נוכרים, ויראים [היהודים] שמא יגידו

[הנוכחים] לבניהם או לקרוביהם [של הליסטים] וינקמו מהם - יכולים היהודים להרוג אף אותם הנוכחים... וכן מצונו בדוד, שנאמר (שמ"א כז, יא) 'ואיש ואשה לא יחיה דוד פן יגידו לפלשתים'; האם אסור היה להדפיס זאת? האם צריך עכשיו להתחיל לצנזר את ספרי הפסיקה ו'להתאים' אותם לחוק הישראלי העכשווי? כמובן שלמעשה ישקול הפוסק מה להורות במקרה דומה, כאשר ברור שלא כל הנהגה שמתאימה לאשכנז לפני תשע מאות שנה מתאימה לישראל כיום הזה. אך מה שברור לנו לא ברור כנראה לחכמי הפרקליטות... ברכותיי מקרב לב לשני המחברים החשובים שליט"א שימשיכו להפיץ תורת-אמת בכתב ובעל פה, ולראשיה, שריה ויועציה של מדינת ישראל, וכן לפרקליטיה, שופטיה ושוטריה - שהקב"ה ישלח אורו ואמיתו עליהם ויתקנם בעצה טובה, שלא יאמרו על מותר אסור ועל אסור מותר וישמחו במ חבריהם...

לוח דבר בעתו ה'תש"ע. יפרד והיה לחמשה ראשים: סדר היום, דברי הימים, עתים לתורה, יבנה המקדש ומעשה בראשית. מאת הרב מרדכי גנוט. בני ברק, [תשס"ט]. 1520 עמ'. (057-2328620)

לקראת שנת תשע"א הבאה עלינו לטובה אני מרגיש חובה להזכיר שוב לטובה את 'לוח דבר בעתו' של תש"ע שכבר בלוי אצלי מראש שימוש, אחרי ששירת אותי כמעט דבר יום ביומו במשך השנה החולפת. זו הפעם החמישית שאני כותב כמה מילים על לוח מיוחד זה (ע' ב'המעין' תשרי תשס"ג [מג, א] עמ' 64, טבת תשס"ד [מד, ב] עמ' 89, תמוז תשס"ה [מה, ד] עמ' 92, וטבת תשס"ז [מז, ב] עמ' 95); הוא אכן גדוש בכל טוב עד למעלה מגדותיו - ובכל זאת ניתן למצוא בו כל מה שהלב חושק בכל הנושאים בהם הוא עוסק, ורבים הם. על למעלה ממאה ההסכמות ומכתבי הברכה שקיבל העורך הרב גנוט לכרכים הקודמים הוא הוסיף השנה עוד כמה, ולי נגע ללב בעיקר מכתבו של העילוי הצעיר הרב אברהם יעקב זילברשטיין בן הגר"י ונכד הגר"ש שליט"א ולמעלה בקודש, שכותב שהתועלת העיקרית מהלוח בשבילו היתה "להחשיב כל יום, אפילו סתם יום שנחשב ליום 'אפור', ליום שיש בו חשיבות". זוהי אכן ההרגשה כאשר לכל יום יש את הלכותיו והנהגותיו המיוחדות, כשמוזכרים ארועים חשובים שקרו בו לעם ישראל ולאנושות בעבר הקרוב והרחוק, כשיש בו הצצה למצב גרמי השמים בשעתו, וכמובן - כשיש בו תזכורת לכל סדרי הלימוד האפשריים המשמשים איש איש לפי מהללו, וכן עצות טובות שהזמן גרמן וכד'. באמצע השנה קיבלו מנויי הלוח פנקס תיקונים בשם 'דבר דבור על אֶפְנֵי' (עם הערה אופיינית של העורך שכך צריך לקרוא את התיבה 'אפניו' ולא בשיבוש המקובל), ובו כמה הערות לתיקון והשלמה וכן עשרה עמודים מוכנים לגזירה והדבקה במקום עמודים שנפלו בהם שיבושים - הכל כמידת השלמות שנכון בה העורך שליט"א. החן המיוחד של העורך וסגנונו הייחודי בולטים בכל עמוד; למשל ביום בו נכתבות שורות אלו, ט' אלול, ציטט העורך בכמה שורות שנשארו כנראה פנויות בסוף עמ' 1293 את הכתוב בספר חסידים לר"י החסיד בעל התוספות סי' תשטו על הפסוק מקהלת 'ביום טובה תהיה בטוב וביום רעה ראה' שיש לסייע לכל מי שנמצא בצרה וגם לאשה שטובעת בנהר, והוא מוסיף: 'גם עזרה בנשיאת עגלת הילדים בחדר המדרגות או באוטובוס כלולה בכך!' זהו הלוח העשירים וחמישה בסידרת 'לוח דבר בעתו'; הלוח משתבח משנה לשנה, כפי שניתן לצפות כאשר העורך מקבל בשמחה ובסבר פנים יפות כמעט כל הערה והצעה לשיפור ולייעול. הוא מסתיים בעצה טובה לנוסעים לשלושת ימי החג-שבת: לסגור את ברג הגז הראשי למנוע דליפות, לנעול היטב חלונות ודלתות, להשאיר אור דולק בשעות הלילה 'כדי שהזדים יחשבו שמישהו בבית' וכד'.

ואחר כל השבחים: עדיין צורם לי שלמשל ב'דברי הימים' של ג' אלול לא מוזכר הראי"ה קוק בין הנפטרים החשובים זצ"ל מתק"ח ועד תש"ח; אני מבין את שיקוליו של העורך שליט"א, ואף מכיר בעובדה שהוא אינו כפוף בכך לדעתו האישית בלבד, ובכל זאת...

בכור קדשים. דיונים הלכתיים שהתעוררו במשק החקלאי בארץ ישראל בענייני מכירת בכורות, האכלת תרומה לבהמה שנמכרה לגוי, דיני מומים בבכור בהמה טהורה, הטיפול בבכור קדוש ופטר חמור. מאת מרדכי בהר"ש עמנואל. ביתר, תש"ע. רמז+מח עמ' (02-5725384)

בפרק 'איזהו מקומן' שנאמר בתחילת תפילת שחרית מוזכרים, כ'נשלמה פרים שפתינו', כל סוגי הקודשים. כולם אינם נוהגים בזמן הזה, חוץ מאחד - הבכור. הלכות בכור בהמה טהורה נידונו בשבעה פרקים במסכת בכורות, ותלויים בהם לאוין ועשין רבים הנוהגים היום למעשה מדאורייתא. הציבור בכללותו סומך על כך שהממונים על הכשרות פותרים את ה'בעיה', ושהוא אינו אוכל בשר קודשים בטומאה ומחוץ למקדש; הפתרון נסמך על פסיקת מרן בשו"ע (יו"ד סי' שכ סע' ו) שבזה"ז, שא"א להקריב את הבכור, מצוה למכור חלק מן הבהמה המבכירה לגוי, מפני ששותפות של גוי בבהמה הממליטה פוטר את הבכור הנולד מדין בכורה. אולם שאלות הלכתיות רבות עומדות בבסיס מכירה זו, גם מצידה העיוני וגם מצידה המעשי. הרב מרדכי עמנואל שליט"א, בן קיבוץ שעלבים שלמד שנים רבות בשיבת 'מיר' ובבית המדרש להלכה בהתיישבות, מתמחה בחלק העיוני והמעשי של הלכות התלויות בארץ, וכבר כתב ספרים ומאמרים רבים בנושאים אלו. בשנים האחרונות טיפל במסגרת עבודתו במחלקת הכשרות של 'תנובה' בנושא הבכורות, ושימש כממונה על המכירה הארצית; תוך כדי פעילותו התברר לו שביצוע המכירה הנ"ל בשלמות ובהידור, כפי שראוי לעשות כאשר מדובר בפתרון ארצי של איסור דאורייתא, כרוך בבעיות מעשיות והלכתיות לא פשוטות, בין השאר בענין קנין האברים מן הבהמה שאותה מוכרים לגוי, בגמירות הדעת, בהחלטה איזה איבר כדאי למכור כדי לצאת מידי ספק, ועוד. בשיתוף אגף הכשרות ברבנות הראשית ורבני בתי המטבחים, בסיוע הרב זאב וייטמן שליט"א רב 'תנובה' ותוך התייעצות עם הגר"נ גולדברג שליט"א - נכנס לעובי הקורה, ותוצאות מחקריו העיוניים והמעשיים, בעקבות פעילותו ועבודתו המעשית בשטח, סוכמו בספר מקיף ומפורט. אביו ר' שמואל נ"י, מוותיקי קיבוץ שעלבים, כותב בדברי ברכתו בראש הספר שחיבור זה מבטא באופן מיוחד את השילוב של תורה עם 'דרך ארץ' כפשוטה - שילוב לימוד התורה והלכותיה עם בירור של דרכי החיים הארציים, כשהתוצאה היא ישוב הארץ על פי ההלכה. באופן מעשי ברור שהעיקר הוא שהממונים על השחיטה ברחבי הארץ ידאגו לכך שיישחטו בכשרות אך ורק עגלים וכבשים שברור שאין בהם קדושת בכור, ואחריות גדולה וכבדה מוטלת עליהם. בהמשך הספר דן הרב עמנואל בסתירה לכאורה הקיימת בין מכירת הבהמות לכהן שמבוצעת כדי להאכיל אותן בתרומה - לבין מכירת המבכירות לגוי, בדיני מומי בכור בזמן הזה, וכן הוא דן בפירוט בפרשת העגל הבכור שגדל בשנת תש"ח בבית החולים 'שערי צדק' בירושלים ועלילותיו, בשאלה האם 'עגיל' עם מספר שחובר לאוזנו של בכור מהווה מום הפוטר אותו מבכורה, ועוד ועוד. בסוף הספר נספח מעניין: תרגום לעברית שנעשה בידי ר' שמואל עמנואל של סידרת המאמרים 'יום בבית המקדש' שחיבר ת"ח מרוטרדם שבהולנד, הרב שאול משה סלאכטער זצ"ל, לפני מאה שנה בדיוק, עם הערות והוספות רבות. ספר מלא וגדוש. ייש"כ של איש ההלכה והמעשה הרב מרדכי

עמנואל שליט"א, ששילובו בפיקוח על מערכות כשרות בארץ גרם וימשיך לגרום לשיפורים משמעותיים וחשובים בתחומים אלו.

מסכת פאה עם פירוש רבי משה בן מימון. נוסח המשנה כפי שהעתיקו הרמב"ם, המקור הערבי של הפירוש, תרגום עברי המבוסס על תרגומו של הרב יוסף קאפח עם תיקונים. הערות נוסח, מראי מקומות, פירוש מקיף הכולל הקבלות לכל כתבי הרמב"ם, ומחקר שיטתי על דרך הרמב"ם בפירושו למשנה. מאת דרור פיקסלר. ירושלים, הוצאת 'מעלות' שע"י ישיבת "ברכת משה" מעלה אדומים, תש"ע. 10+תקב עמ'. (02-5353655)

זו המסכת השלישית עם פירוש הרמב"ם שיוצאת לאור ע"י הרב ד"ר פיקסלר, באותה שיטה מוקפדת ודקדקנית שמייחדת אותו במחקריו בקודש ובחול, ובעיקר בהוצאה לאור של ספרי אדונו הרמב"ם. הביאור של הרב פיקסלר רחב כמה מונים מפירוש הרמב"ם עצמו, ונוסף לדקדוק שלם בכל פרט נוסח ופירוש בדברי הרמב"ם - הוא מגיש לפני הלומד ביאור שלם פרשני-הלכתי-מדעי למשניות כולן. הנספחים החשובים בסוף הספר יש להם ערך בפני עצמם - יחס הרמב"ם לירושלמי, פרשנות של מילים בפי"ה"מ ע"פ תרגומו הארמי, דרך אזכרתם של דעות ודמויות נוספות בפי"ה"מ, מידות ומשקלות במשנת הרמב"ם, הריאליה שבמצות עוללות, ועוד ועוד. הארכתו בשבח מהדורה זו בגל' טבת תשס"ו [מו, ב] עמ' 94-95 כשסקרתי את מסכת ברכות (תשס"ד) ומסכת שבת (תשס"ה). המהדיר כותב במבואו שהעיכות הרב ביציאת המהדורה על מסכת פאה נבע בין השאר מהמסבר הכלכלי של השנתיים האחרונות, שמדגיש את מסריה הערכיים של מסכת פאה. יזכה המהדיר, שלמרות תפקידו האקדמאי הבכיר בביה"ס להנדסה של אוניברסיטת בר אילן עיקר עיסוקו בתורה, להמשיך להוציא, בלי עיכובים, סידרה חשובה זו עד תומה.

שו"ת אבני דרך. שאלות ותשובות שהזמן גרמן בארבעת חלקי שולחן ערוך. אלחנן נפתלי פרינץ. ירושלים, תש"ע. שני חלקים. (02-9998679)

כמאתיים תשובות בכל חלקי השו"ע, רובן על או"ח ויו"ד, מופיעות בשני כרכי שו"ת אבני דרך מאת הרב פרינץ שליט"א, הראשון על או"ח והשני על שאר חלקי השו"ע, יחד כ-700 עמ'. יגיעתו והתמדתו וכשרונו גרמו לרב פרינץ להשיב תשובות לשואליו, רבנים אברכים ותלמידים, בשפה ברורה ונעימה, הן בשאלות מצויות שנתר עוד מקום לדון בהן - והן בשאלות שהדרך לעסוק בהן פחות, כמו למשל: דיני עמידת כהן בתור; עשיית שרשרת ע"י ילדים מאיטריות (דיני ביזוי אוכלין); דיני הברכה על רעידת אדמה; כיבוי שריפת יער בשבת; דיני תוכחה - גישתו החינוכית של הרמב"ם; האם מותר לקנות מיטת קומתיים (חשש להכנסת תקלה הביתה; בעיית שינה מעל מראשותיו של חולה); התנדבות כהן למד"א; שמרטפות (בייבי סיטר) לאור ההלכה (בעיקר דיני יחוד); הגדרת המונח 'קידוש השם' והשלכותיה; ועוד ועוד. המגוון הרחב של המסכימים, גדולי תורה מכל רחבי הקשת התורנית-ציבורית, המביעים הערכה רבה לרב המחבר, מחזקים את ההערכה שאכן ראוי לה ספר שו"ת זה, שמצטרף לאחיו הבכור בעל אותו שם על התורה והמועדים, ולספר 'בלכתך בדרך' העוסק בבטיחות בדרכים. גם בספר זה טרח הגר"א נבנצל שליט"א, רב ירושלים העתיקה, להעיר, להאיר ולהוסיף מדיליה, ושכמ"ה. מפתח עניינים מפורט בסוף כל כרך מסייע מאוד להגיע במהירות לכל ענין נצרך.

הון יקר. פירושים, חידושים והגיגים לפי סדר פרשיות התורה, והערות על פירוש "אור החיים" ועל ספר "שפת אמת". מאת יעקב קאפל רייניץ. ירושלים, פלדהיים, תש"ע. רכג עמ'. (02-6426887)

מדפי הספרים התורניים בחנויות הספרים מלאים על גדותיהם בספרי חידושים, פירושים וליקוטים על פרשות השבוע, מכל הסוגים והמינים והצבעים. אם ספר מסוים מסוג זה זוכה למהדורה חמישית תוך ח"י שנים - מדובר ללא ספק בתופעה מיוחדת במינה. בכך אני מתכווין לא לספר שנמצא כאן בכותרת - אלא לאחיו הבכור, הספר 'קישוטי תורה' שגם אותו חיבר הרב החריף והבקי ר"ק רייניץ, שיצא לאור לאחרונה במהדורה חמישית מתוקנת ומורחבת. גם אחיו הצעיר, הספר 'הון יקר' שיצא לאור זה עתה, מלא וגדוש פירושים, דקדוקים, הערות וליקוטים, נוסף על שני קבצי הערות על פירוש 'אור החיים' ועל דברי 'שפת אמת', אהובי נפשו של הרב רייניץ שליט"א. אין מדובר כלל ב'וורטים' נחמדים על הפרשה, אלא בדקדוקים למדניים הכתובים בלשון קצרה, והדורשים מהמעייין להעמיק בדברים כדי למצות את הצוף הטמון בהם. יתכן שמה שכה מוצא חן בעיני הקוראים הלומדים הקונים את הספרים האלו באלפיהם הוא השילוב של דקדוק בלשון הפסוקים ובלשון המפרשים הקדמונים עם הסברים הגיוניים-למדניים, בתוספת 'פרפראות' חדות ועמקות ועיוני מחשבה ומוסר קצרים, המבוססים על שכל חד ושנון ובקיאיות מופלאה בכל הספרות התורנית - חז"ל ראשונים ואחרונים, פוסקים שו"תים ומפרשים, ועוד מסורות ו'תורות שבעל פה' בשם גדולי ישראל מכל הדורות. גם בעניינים שכבר עסקו בהם גדולים וקטנים, קדמונים וחכמי הדורות האחרונים, מוצא המחבר מקום להתגדר בו. כך למשל בענין חלום פרעה (עמ' נד-נה ב'הון יקר') התקשו רבים בשאלה שניסחה הרמב"ן בקיצור (בפירושו על בראשית מא, ד): "הליועץ למלך נתנוהו"? איך ידע יוסף ש'חלום פרעה אחד הוא' ושהוא צריך להגיש את פתרונו? מחדש הרב רייניץ שהריז טמון בפסוק הראשון, הן בתיאור החלום והן באמירתו ליוסף ע"י פרעה, בו מודגש שפרעה עצמו בחלומו נמצא ורואה בעיניו את המסופר בחלום: 'הנה עומד על [שפת] היאור והנה' וכו'. לשם מה הראה ה' לפרעה שהוא עומד ורואה את כל חלומו? מה מוסיפה לחלום נוכחותו של פרעה עצמו במקום האירוע? מכאן למד יוסף ש'את אשר האלוקים עושה הגיד לפרעה' - נוכחותו בחלום באה ללמד כי על פרעה מוטל להתגבר על הקשיים שמנבא החלום, וא"כ על יוסף מוטל לכווין אותו לכך. דיוק נפלא, שנראה שלא קדמו בו אדם. כך בתחילת פרשת האזינו (שם עמ' קס-קסא) עוסק המחבר הרב יקר במשמעות של 'השמים' ו'הארץ' והפעלים 'האזינו' ו'ותשמע' בהתאמה, והתיבות 'ואדברה' ו'אמרי' הסמוכות להם. הוא מביא את דברי רבנו הטור בפירושו ובפרפרותיו (את שני הספרים האלו הוציא לאור הרב רייניץ בעבר במהדורות מתוקנות ומושלמות) ש'השמים' הם המלאכים או יושבי הערים הגדולות ו'הארץ' הם בני האדם או יושבי הכפרים והערים הקטנות, ומסביר את הדברים על פי דברי ר' יוזל ב"ר משה תלמיד המהרא"י בעל 'תרומת הדשן' בספרו 'לקט יושר' ריש הלכות סוכה (או"ח עמ' 143 במהדורה הישנה; עמ' שכ במהדורה החדשה שהוצאנו לאור לאחרונה במסגרת 'מכון שלמה אומן'): 'שמים' הם הגאים, ומשה שלא פחד מהם השמיע את דבריו לאוזנם ('האזינו'), ולענווים התמימים הספיק לו 'להשמיע' רק מקצת מן הדברים וכבר חזרו בתשובה; לעומתו הנביא ישעיהו שהיה ירא מן הגאים אמר להיפך - 'שמעו שמים [שמיעה חלקית ומרוחקת] והאזיני ארץ'. וממשיך המחבר: "בכך מתבאר גם 'ואדברה', לשון עז, בדברי משה אל הגאים, ואילו כנגד הענווים 'אמרי פי' - לשון רכה". והוא מוצא לפירוש זה סמך בדברי השל"ה, האברבנאל וה'כלי יקר', מתאים אותו לשמועה 'הרווחת במשפחתנו'

אודות זקנם הגדול רבי קאפל רייך זצ"ל רבה של בודפשט (שהמחבר נקרא על שמו) על החלום שחלם פעם בליל ר"ה ועוד ועוד, והדברים מאירים ושמיים.

מצות השבת. ממרה עד סיני. מאת אלחנן אשר הכהן אדלר, ראש ישיבה בישיבת רבנו יצחק אלחנן. פסאיק (ניו ג'רסי, ארה"ב), תשס"ח. קס עמ'.

(rradler@juno.com)

לעיל במאמר על נוסח תפילת מוסף (עמ' 61 ואילך) כבר הוזכר ברמזו שבחו של הספר הזה, שעוסק בפינה מיוחדת בתולדותיה של קבלת מצות השבת ע"י עם ישראל, וכפי שכותב הגאון רבי אשר זליג וייס שליט"א בהסכמתו 'שעל אף מאות ספרים שנכתבו על כל המקצועות השונים שבמסכת שבת והלכותיה - השכיל הרה"ג המחבר למצוא בקעה להתגדר בה, והאיר מחשכים באור תורתו בסוגיה שעדיין לא נתבארה דיה'. שהרי מיוחדת מצות השבת בכך שהיא הוטלה על עם ישראל במרה, ושוב באלוש - מקום ירידת המן לראשונה, שבועות ספורים לפני קבלת התורה-כולה במתן תורה; והנה מתברר שלפרט 'היסטורי' זה משמעויות מרחיקות לכת, שאף נוגעות לגופי הלכה: המחבר פותח בקושיית התו' במסכת שבת (פז, ב) שהשבת אותה חיללו ישראל בחיפוש המן (שחלה כנראה בכ"ב באייר) לא היתה השבת הראשונה לאחר שנצטוו בדיני שבת, בניגוד לפשט הגמ' שם, ומכאן הוא ממשיך ומוכיח שהיו רמות שונות של חיובי שבת שנתקבלו במועדים שונים, והוא נכנס כמעין המתגבר לגדרי הלכות תחומין והוצאה, מלאכת אוכל נפש, מתי הוקבע שהשבת מתחילה מהלילה, ההבדל בין המצוות שניתנו לפני מתן תורה ואחריה, היחס בין מצות השבת ואיסור השבת לבן נח, חילוק המלאכות בשבת, הפטורים השונים במלאכות שבת, העונשים השונים על חילול שבת, הקרבנות המיוחדים לשבת, ועוד עוד, כשכל העניינים האלו משולבים בנקודה המרכזית שעליה עומד כל הספר - מועד קבלת החלקים השונים של מצות השבת ע"י עם ישראל. כמה מן הפרקים התפרסמו בעבר לראשונה בכתב העת התורני האיכותי 'אור המזרח' שהמחבר המוכשר שליט"א היה אחד מעורכיו, שפסק לצערם של רבים מלצאת לאור. כשם שביאר הרב אדלר שליט"א בחריפות ומתיקות סוגיא מיוחדת זו - כן יזכה להמשיך ולהאיר באור תורתו בכתב ובעל פה עוד שנים רבות וטובות.

פסיכולוגיה של מעלה. תורת הנפש של הרב קוק. פסקאות בביאור יובל פרוינד. ירושלים, 'ראש יהודי' - מרכזים למודעות עצמית, תשס"ט. 301 עמ'.

(02-6791122)

הראי"ה קוק זצ"ל, שבימים אלו מלאו ע"ה שנים לפטירתו, חזה בעיני רוחו בדיוק את מה שקורה כאן היום: עליה מעלה-מעלה כשלצידה ירידה מטה-מטה, המון מתקרבים ורבים מתרחקים, צימאון ליהדות לצד מאיסת התורה ומצוותיה. כבר בימיו כתב רבות על הספרות וכוחה, וקרא להשפיע באמצעותה על אנשי הדור, הקרובים והרחוקים. המאמרים והספרים שכתב הוא וכתבו תלמידיו הגדולים, המלאים תורה וחכמה, חינוך והתבוננות, יראת שמים והדרך להשגתה, רחוקים היום מסגנונם ומהבנתם של מי שלא זכו לשכון בבית המדרש. לשם כך החלה תנועת 'ראש יהודי', שמקרבת באהבה רבים-רבים אל התורה ואל מצוותיה, לפרסם ספרים שמעבירים את תוכנם של דברי הראי"ה בכלים נוחים וקלים יותר לעיכול. הרב פרוינד הוא אחד הפעילים הראשיים ב'ראש יהודי', והוא נטל פסקאות-פסקאות מדברי הראי"ה ו'תירגמם' לשפה עכשווית, 'ישראלית', כך שהדברים יוכלו בעז"ה להיכנס

לליבות אחב"י, שרבים מהם פתוחים היום יותר מתמיד לשמוע וללמוד ולקבל אם יושיטו להם את המזון הרוחני אותו הם מבקשים בסגנון מתאים. כבר כמה וכמה ספרים וחברות בסגנון זה יצאו לאור, ו'אנשי השטח' של תנועת 'ראש יהודי' מעידים שהם מצליחים מעבר-למצופה להיכנס לליבותיהם ולמוחותיהם של הרבה יהודים טובים, שזוכים בעזרת כלים אלו להתקרב לאביהם שבשמים. וכפי שבכה רבי ישמעאל ואמר 'בנות ישראל יפות הן, אלא שהעניות מנוולתן' - כך אפשר עתה לומר בפה מלא שרבים מאחינו יושבי הכרכים שבחיצוניותם הם רחוקים-רחוקים - קרובים הם בליבם לאורחא דמהימנותא, וכשהם שומעים ולומדים דברי תורה ואמת מתברר פתאום שמאחורי קליפה דקה נמצאים אחים קרובים. המחבר מתנצל על כך שבאופן טבעי נאלץ לקצץ פסקאות ולוותר על אחרות, הכל כדי להנגיש את דברי הרב זצ"ל לקורא הפוטנציאלי, מעין ביטולה לצורך קיומה. לדעתו מספר זה, העוסק בתורת הנפש היהודית, כל אדם המעמיק במשמעות חייו וחיי זולתו יפיק תועלת רבה. ההתבוננות באורות הרבים שהרב קוק 'הוריד' לנו בכתביו, שבהופעתם החדשה הם מונחים מבוארים ומאירים לפני כל, עשויה בעז"ה לסלול שביל נוסף אל המאור שבתורה; 'ישמעו רחוקים ויבואו ויתנו לך כתר מלוכה'.

תנועה בחרבות. מנהיגות אגודת ישראל לנוכח השואה. יוסף פונד. ירושלים,

מס, תשס"ח. 330 עמ'. (yossefu@gmail.com)

בגליון 'המעין' של תמוז תשס"ז (מוז, ד) עמ' 92-93 סקרתי את הספר 'עת לעשות להצלת ישראל' מאת ד"ר חיים שלם העוסק בחקר פעילות תנועת 'אגודת ישראל' בשואה, וסיימתי את הסקירה בהנחה ובתקווה שהוא יהווה פתח למחקרים נוספים "שיבהירו את מה שבאמת היה ואת מה שהיה צריך להיות בתקופה קשה זו לעם ישראל". לא עברו חודשים רבים, וללא קשר לספר הנ"ל יצא לאור הספר 'תנועה בחרבות', ששב לעסוק בדיוק בנקודה זו: בחינת תגובותיה ופעילותיה של תנועת 'אגודת ישראל' על שלוחותיה ומוסדותיה בשואה. המחבר, בעצמו בן למשפחה של ניצולי שואה, מעיד שהעיסוק בליקוט החומר ובכתיבתו דרש ממנו מאמץ נפשי ניכר, והיה טעון מעורבות רגשית חזקה. ובכל זאת הוא עשה והצליח, ובתמציתיות, כשכל עובדה והערכה מגובים במסמכים ותעודות, הוא 'פרס את השמלה' מהרקע ההיסטורי של אגודת ישראל, דרך ראשית החורבן וההתארגנויות הראשונות לסיוע והצלה, העמידה של אנשי התנועה מול נציגי האומות, ההלם בעקבות הידיעות על ההשמדה, וההתמודדות הרוחנית עם האסון אחרי השואה. לדעתו השואה היתה כה נוראה, והיקף פגיעתה היה כה גדול, עד שאי אפשר היה לצפות להתמודדות משמעותית עמה של מוסדות אגודת ישראל, ולו רק בגלל שהמרכז התרבותי והאנושי של התנועה שהיה בפולין נותק מהעולם כולו, ואף עמד בפני כליון. ובכל זאת לא מעט נעשה: הוא מתאר את התמיכה המשמעותית בפליטי השואה שנמשכה באופן מאסיבי במשך כל ימי המלחמה, את הנסיונות הבלתי-פוסקים להציל יהודים בכל מקום אפשרי - כולל תוך קשרים עם אנשי העולם התחתון העולמי ואף עם נציגים נאציים, ואפילו תוך הפרת חוקי המדינות בהן שהו נציגי התנועה, בניגוד לעקרונות שהנחו את אגודת ישראל מיום היווסדה. ד"ר פונד מציין שבתחילת המלחמה המאמץ העיקרי של אגודת ישראל נותב להצלת הישיבות וגדולי התורה, ורק כשנודע היקף ההשמדה שונתה התפיסה להצלת כללית של כל מי שאפשר להצילו. בהמשך הוא מגיע עד היחס של הציבור החרדי לקביעת יום הזיכרון לשואה ולגבורה ע"י מדינת ישראל, והקריאות, שלא נענו, של פעילי התנועה אל גדוליה, לייסד 'יום זיכרון' חרדי. זהו ספר מלא וגדוש, שמשאיר את הקורא בהרגשת אימה על מה שהיה,

התפעלות מהמעט שבכל זאת נעשה ע"י יחידים וקבוצות מתוך תנועת 'אגודת ישראל'; יתכן ש'מעט' זה הוא שהביא להעמדת עולם התורה שוב על רגליו אחרי שנות דור. מלוא ההערכה לד"ר פונד על ספרו הרציני, המקיף, האובייקטיבי והמרתק.

אמרי במערבא. ליקוט המחלוקות העיקריות בין הירושלמי לבבלי. נלקט

ונערך בס"ד ע"י אחיקם קָשָׁת. ירושלים, תש"ע. 1013 עמ'. (050-4102551)

התלמוד 'דידן' הוא התלמוד הבבלי, בכך אין ספק. במסורת העם היהודי כולו התלמוד הירושלמי נמצא במקום שני, ועל כך אין חולק. אולם לא תמיד שמים על לב שאלפי חידושים נמצאים בתלמוד הירושלמי, בפרטים ואף בכללים, שאפשר להשלים בהם את תורת הבבלי, להכריע בהם במחלוקות ראשונים ואחרונים, למצוא בהם מקור למנהגים עמומים ולהנהגות שמקורן מסופק, וכד'. תמוה על כן שרבנים ותלמידים עלולים להגות בעיון בסוגיית הבבלי ומפרשיה עד האחרונים שבהם, ולא לראות צורך 'להציף' לפחות לסוגיית הירושלמי המקבילה, שהעיון בה עשוי להאיר עיניים. כמה ראשונים ומעט מגדולי האחרונים, באופן לא שיטתי ולא שלם, נהגו להביא את הירושלמי כסיוע או כדחיה לסברות ולשיטות. הרב קשת, מתלמידיה הבולטים של ישיבת 'מרכז הרב', בכח התמדותו וכשרונותיו המרובים, עבר באופן שיטתי על סוגיות הירושלמי וליקט את המחלוקות והחידושים העיקריים שיש בהן מול סוגיות הבבלי כפי סידרן לאורך הש"ס כולו, כך שבמבט קצר יכול הלומד לדעת בכל סוגיא אם ואיזה חידוש מסתיר הירושלמי בין דפיו, כשלעיתים אכן מוזכר הדבר בספרי ראשונים ואחרונים. המחבר ליקט אפילו חידושים לשוניים הפזורים בירושלמי, כמו למשל ההערה שהשם 'תודוס' המופיע בבבלי כמה פעמים מאויית בירושלמי 'תודוס', ומכאן שגם בבבלי מדובר על ו'ו' עיצורית ולא על חולם או שורוק. המחבר טרח והוסיף מבוא קצר ללימוד הירושלמי ובו בין השאר תיאור תמציתי של מפרשיו ודפוסיו השונים; דיון קצר בכמה נקודות במחלוקות הבבלי והירושלמי - הטעם לקביעת הפסיקה כבבלי, המקרים שבהם בכל זאת פוסקים כירושלמי, שיטת הרמב"ם בנושא זה, יחס ספרי חז"ל האחרים לירושלמי ועוד; וכן קונטרס קצר ובו פירוש מילים קשות בירושלמי. הספר מסתיים במפתחות מפורטים. החריצות והבקיאות של הרב קשת מפליאים: רק לפני שלוש שנים, בגליון ניסן תשס"ז (מז, ג) עמ' 99-97 סקרתי את ספרו הענקי 'קובץ יסודות וחקירות השלם' ובו גדריהם וחקירותיהם של דינים ומושגים בכל הש"ס, ועתה עומד לפנינו הכרך הגדול הזה של 'אמרי במערבא'. התועלת שבפעולותיו התורניות-ספרותיות של הרב קשת חורגת ממקומה וזמנה, וניתן לצפות שעוד רב טוב ללומדי התורה טמון בתוכניותיו לטווח הקרוב והרחוק יותר. ימשיך ויעלה הרב קָשָׁת שליט"א מעלה מעלה!